

Ч.Өлзийсайхан

Магистр

Шинэ элитийн төлөвшлийн асуудалд

Улс орны нийгэм, эдийн засгийн амьдралд шийдвэрлэх үүрэг гүйцэтгэж байдаг нийгмийн шилдэг, удирдагч хэсгийнхний үйл ажиллагаа, зорилго чиглэл, амьдралын хэв маяг, амжилтанд хүрсэн зам, арга хэрэгслэл нь хэзээ ямагт жирийн хүмүүсийн ч, судлаачдын ч сонирхлыг татсаар ирсэн билээ. Нэг үзэл суртлыг тулган хүлээлгэсэн тоталитари дэглэмийн үед элит гэсэн ойлголтыг хүн хүнээ дарлан мөлжих явдлыг зөвтгөсөн хөрөнгөтний нийгмийн зүйл гэж тодорхойлж, түүнийг судлах явдал үндсэндээ боогдмол байдалд явж ирсэн юм. Харин ардчилал бодит зүйл болсны үр дүнд элитийн тухай асуудлыг сонирхон судлах явдал түгээмэл болж ирлээ. Улс төр судлаачид элитийн тухай асуудалд янз бүрийн байр сууринаас хандаж, санал зөрөлдөөнтэй олон дүгнэлтүүд хийж байдаг болохоор, тэдгээрийг ерөнхийд нь нэгтгэн дүгнэж үзэх нь чухал юм.

Элит гэсэн ойлголтыг дараахь байдлаар тодорхойлж болно.

1. Элит бол нийгмийн хамгийн дээд давхрага, засаглал, эдийн засаг, мэргэжил зэрэгт илүү дээд давуутай байр суурь эзэлж буй бүлэг

2. Энэ нь харьцангуй хаалттай бүлэг мөн бөгөөд түүнд орох нь хязгааглагдмал, нилээд хатуу шалгуураар зохицуулагдаж байдаг.

3. Элит бол үйл ажиллагаа, соёл, амьдралын өвөрмөц чиг баримжаа, хэм хэмжээтэй, жирийн хүн амаас тусгаарлагдсан, тэднээс мэдэгдэхүйц зайнд оршиж байдаг бүлэг юм. Элитүүдэд тавигдаж байдаг журам, хэм хэмжээ жирийн иргэдийнхээс илүү их байдаг.

Улс төр, эдийн засаг, мэргэжлийн зэрэг олон янзын элит байж болно. Өөрөөр хэлбэл нийгмийн амьдралын хичнээн салбар байна төдийчинээн олон янзын элит байна гэсэн үг. Гэхдээ эдгээрээс аль ч хүрээг нь аваад үзсэн элит нь цөөнхи хэсэг байх ба нийгмийн бусад хэсгээс ямагт хөндий байна.

Хэдийгээр элитэд орох нь шинээр нийгмийн болон мэргэжлийн статустай болох, хуучин нь статусаа алдах явдлыг харуулж байдаг ч гэсэн энэ үйл явц төлөвших нь өөрийн гэсэн өвөрмөц онцлогтой. Жишээлбэл, хэрвээ ажилчин хүн парламентад сонгогдсон бол тэр хүн өөрийн бусад олон шинжийг хадагласаар байх боловч мэргэжлээ солих нь зайлшгүй. Мөн түүнчлэн эрх баригч элитэд байр суурь эзлэхийн тулд ажил мэргэжлийн тодорхой түвшинд хүрсэн байх зайлшгүй шаардлага гардаг байна.

Мөн элитэд ороход нөлөөлж байдаг өөр нэг зүйл нь бид нэг их хэлж сураагүй боловч бодит байдал дээр үнэхээр байдаг нийгмийн гарлын асуудал юм. Тодруулж хэлбэл нийгмийн аль давхрагад харъяалагдах вэ гэдгээс элитэд хамаарагдах байдал ихээхэн шалтгаалдаг байна. Барууны орны нилээд судлаачид эрх баригч дээд хэсэгт орохын тулд тавигдах наад захын шаардлагуудын хамгийн эхэнд энэ хүчин зүйлийг оруулсан байна. Эцэг эхийн нийгмийн гарал, байр суурь харьцангуй өндөр байх нь тухайн хүний байр сууриа олоход чухал нөлөөтэй ажээ. Социологийн судалгааны үр дүн нь нийгмийн дээд давхрагаас гарч ирэгсэд нийгмийн дундаас дээш давхрагаас гарч ирэгсэдээс илүү их бололцоотой, дундаас дээгүүр түвшний төлөөлөгчид дунд давхрагынхнаас илүү их боломжтой байдгийг нотолжээ. Дундаас доод давхрагаас гаралтай хүмүүс нийгмийн шатаар хурдан дээш ахих боломж маш бага, нийгмийн доод давхрагынхны хувьд энэ бололцоо бараг тэгтэй тэнцүү байдаг байна. Гэхдээ нийгмийн гарлын энэ хүнд байдлыг дээд бүлгийн төлөөлөгчидтэй гэрлэх замаар арилгаж болдог гэдэг нь судалгаагаар нотлогдсон үнэн ажээ.

Элит бүлэгт багтаж ороход шаардагдах дараагийн чухал шаардлага нь хүмүүжлийн тодорхой хэв маяг, их сургуулийн боловсролтой хослосон байх явдал юм. Бүх нийтээрээ боловсролыг чухалчлах болсон өнөө үед энэ нь улам их ач

холбогдолтой болжээ. Эрх баригч элит бүлэгт, тухайлбал парламентын гишүүд, засгийн газрын гишүүд, яам тамгын газрын дээгүүр албаны хүмүүс, нөлөө бүхий улс төрийн хүчнүүдийн удирдлагууд зэрэгт дээд боловсролгүй хүн байхгүй гэдэгт хэн ч эргэлзэж, маргахгүй буй заа.

Мөн ямар шашин шүтдэг, эс шүтдэг юмаа гэхэд аль шашинд нь илүүтэй нааштай ханддаг зэрэг нь эрх баригч элитэд ороход нөлөөлдөг ажээ. Тодруулж хэлбэл, христосын шашинтай орнуудад лалын ч юмуу буддын шашинтай хүн хамгийн дээд түвшний эрх баригч элит болох боломж бараг үгүй, буддын шашин давамгайлсан орнуудад лал, христосын шашин шүтдэг хүн эрх баригч элитэд сонгогдох магадлал муу гэсэн үг юм. Шашны талаар хатуу бодлого баримталдаггүй манай оронд ч гэсэн буддын шашнаас өөр шашны талаар илэрхий нааштай үг хэлсэн зарим хүмүүсийг сонгуулийн сурталчилгааны үеэр буруутгах, сонгогчдын сэтгэл санааг уймруулахад ашигласан тохиолдлууд гарч байсан нь шашин шүтлэгийн асуудал элитэд үнэхээр их нөлөөтэй байж болохыг нотолж байна.

Нийгмийн эрх баригч элитэд ороход тавигдах дөрөвдэх чухал шаардлага нь нэр дэвшигч өсч хөгжих ихээхэн бололцоо олгохуйц мэргэжилтэй юмуу, эсвэл тийм үйл ажиллагаа явуулдаг байх явдал юм. Эдгээр нь бага зэргийн хэлбэрийн өөрчлөлттэй байж болох боловч орчин үед үндсэндээ элитийн нөхөгдөх нэг нөхцөл болж байна. Энэ шаардлага манай орны хувьд ч гэсэн илт мэдрэгдэж байна. Жишээлбэл, өнөөгийн парламентын бүтцийг л аваад үзэхэд хамгийн их амжилтанд хүрч байгаа мэргэжлүүдэд эдийн засагч, инженер-эдийн засагч, хуульч мэргэжлүүд орж байхад манайд хамгийн их түгээмэл байдаг багш, эмч, хөдөө аж ахуйн талын мэргэжилтнүүд төдийлөн амжилтанд хүрч чадаагүй тоон үзүүлэлт харагдаж байна. Эдгээр болон байгалийн шинжлэлийн чиглэлийн мэргэжил эзэмшсэн парламентын гишүүдэд ажиглагдаж байгаа нэг сонирхолтой зүйл нь хэн нь ч яг өөрийн торгон мэргэжлээрээ ажиллаж байгаад Улсын Их Хурлын гишүүн болоогүй ажээ. Тэд бүгд л аль нэг газар дарга, захирал, түшмэдийн байр сууриар дамжин энэ зэрэгт хүрч иржээ.

Эрх баригч элитэд тавигдах дээрхи минимум шаардлагуудыг барууны судлаачид эмпирик судалгааны үр дүнгээр тодорхой гаргасан байдаг байна. Энэ судалгаануудаас харахад эрх баригчдын хувьд дараахи бодит үзүүлэлтүүд зайлшгүй чухал болох нь харагдана. Үүнд: нас, нийгмийн гарал, боловсролын шинж, түвшин. Өндөр хөгжилтэй орнуудад элитүүдийн идэвхтэй дундаж нас 50-65-ын хооронд хэлбэлзэж байдаг бол манай орны хувьд 46,5 орчимд байгаа юм. Өндөр хөгжилтэй орнуудад элитүүдийн нас нь ийм өндөр байдаг нь нэг талаас тэдний хаагдмал, нууцлагдмал байдалтай, нөгөө талаас тэд дотооддоо маш их тогтвортой байдалтай болсонтой холбоотой байдаг бол манай орны хувьд элитүүд нь тогтвортой бус, эрх баригч элитийн байр суурийг албан ёсоор эзэлж байгаа хүмүүс нь 4 жилийн дараа эрх баригч элитэд юмуу өөр төрлийн элит давхрагад хамрагдаж үлдэх эсэх нь тодорхойгүй, баталгаагүй, нөгөө талаас элитийг сонгон шалгаруулагчид болох олон түмний санаа бодол гуйвамтгай, савалгаатай, туйлшралтай зэрэг нь үүнд илэрхий нөлөөлж байна.

Дээрхи орнуудад эрх баригч элитүүдийн тэн хагасыг нь хоёр болон түүнээс дээш дээд сургууль төгссөн хүмүүс бүрдүүлдэг, бага боловсролтой хүмүүс бараг байдаггүй, гимнази, коллежийн боловсролоор хязгаарлагдсан хүмүүс маш цөөн хувийг эзэлдэг ажээ. Боловсролын энэ байдал нь эцэг эхийн нийгмийн байдал, ялангуяа материаллаг бололцооноос их хамаарч байгааг, мөн сонгон шалгаруулах механизм үр ашигтай явагдаж байгааг харуулж байна.

Судлаачид улс төрийн элитэд хүрэх хэд хэдэн үндсэн зам байна гэж үзэж байна. Үүнд, юуны өмнө бюрократ маягийн зам. Энэ нь төр, захиргааны ямар нэг байгууллагад даруухан, түшмэлийн байр суурин дээр ажиллахаас эхэлнэ. Улс төрийн үйл ажиллагаанд идэвхтэй оролцох явдал нь албан тушаалын дунд хавиас эхэлнэ. Энэ зам нь нийгмийн гарал нь нилээд доогуур хүмүүст ихэвчлэн ажиглагддаг. Хоёрдугаар зам нь соёл, шинжлэх ухаан, хууль, сурган гэх мэт үйл ажиллагаатай холбоотой эхлэх

бөгөөд энэ нь ихэвчлэн сайн дурын идэвхитэй үйл ажиллагаа нь улс төртэй хослосон байдалтай явагддаг. Энэ тохиолдолд дээшлэх зам нь мэргэжлийн хувьд ч, нийгмийн хүрээний хувьд ч зэрэг явагдана.

Дараагийн, манай оронд нэлээд түгээмэл ажиглагдаж байгаа зам бол эдийн засгийн элитээс улс төрийн элитэд орох явдал юм. Нийгмийн дээд давхрагаас гаралтай эрх баригч бүлгийнхэн улс төрийн албан тушаалынхаа өмнө эдийн засгийн салбарт ажилласан байх нь элбэг. Ер нь эдийн засгийн элитүүдийн гарч ирэх гараа нь бусад төрлийн элитүүдтэй харьцуулахад харьцангуй өндөр байх хандлага ажиглагддаг ажээ. Тэдний ихэнх нь ямар нэг үйлдвэр эзэмшигч, хувьцаа эзэмшигч, менежер, үгүй ядахдаа аль нэг корпораци, фирмд удирдах аппаратад ажиллаж байсан хүмүүс байх нь олонтоо. Манай орны хувьд тоталитари дэглэм удаан хугацаагаар ноёрхож, хувийн өмчийг үгүйсгэж байсантай холбоотойгоор эдийн засгийн элитүүд улс төрд оролцох явдлын тухай ярих нь саяхан болтол бараг утгагүй зүйл байсан бол өнөөдөр энэ нь бодит зүйл болж байна. Үйл ажиллагааны нэг салбараас нөгөө салбарт, ялангуяа эдийн засгийн салбараас улс төрийн салбарт шилжих явдал урьд нь үзүүлж байсан дэмжлэг тусламжийг өнгөлөн далдалсан үнэ хөлсний үр дүн байх нь олонтоо. Олон бизнесмэнүүдийн хувьд улс төрийн янз бүрийн албан тушаалд томилогдох явдал эрх баригч намд санхүүгийн тусламж үзүүлсний компенсаци болдог байна. Энэ нь монгол оронд ч илэрхий харагдах болжээ.